

Méltatlan

Heller Ágnes portrébüszjtjéről

A hellenisztikus és római korig visszanyúló tiszteleti portrészobor eleinte oligarchikus műfaj volt, amely a hadvezéreket és a hivatali arisztokrácia tagjait illette meg, ebből fakadóan az isteni eredet és a nagyság kifejezése élvezett elsőbbséget. Később ez a műfaj elterjedt a polgárság szélesebb rétegeiben is, az akkor születő alkotások már élethűbbek és közvetlenebbek voltak. A portrészobrászat nagy utat járt be több mint kétezer éves története során, közben megváltozott a funkciója. Először is helyébe lépett az olcsóbb anyagigényű éremszobrászat; majd a portréfestészet, mely immár kifejezetten a személyiség megjelenítésére helyezte a hangsúlyt; majd megjelentek a technikai médiumok által lehetővé tett, a valóságutánzásban érdekelt műfajok. A portrébüszjtnek régóta nem a megörökítés adja a relevanciáját, hanem a tiszteletadási és emlékműállítási gesztus. De a mai alkotások is kettős célt követnek: egyfelől az emlékezetpolitikai narratívák és tudományos, művészeti kánonok képzését szolgálják, másfelől az egyedül létezőt kívánják felmutatni. Amikor egy kortárs portrészobrászati mű kerül elénk, érdemes ezt tekintetbe venni, és nem csak azt a kérdést, hogy az avítnak tetsző műfaj számára ma miféle kifejezési lehetőségek, eszközök, stílusok kínálkoznak.

A szóban forgó alkotás egy jelentős személyiségnek állít emléket: Heller Ágnesnek, akit a XX. századi magyar filozófia egyik legjelentősebb képviselőjeként nemzetközileg is számontartanak. Kiváltságosnak érezhetik magukat azok, akik személyesen ismerhették őt, s a gondolkodás szeretetét és a vitára való nyitottságot közvetlenül tapasztalhatták meg szabad szellemű filozófusi praxisában. Heller részévé vált az európai politikának is, hiszen számos alkalommal tette nyilvánvalóvá álláspontját aktu-

ális társadalmi-politikai kérdésekben, az Európa-eszme és a demokrácia nagy hatású képviselője volt. Jogos elismerés, hogy az Európai Parlamentben most portrészobrot kapott. Írásomban nem a szoborállítás politikai kontextusára kívánok reflektálni, hanem az esztétikai vonatkozásokra.

Szalay Pétert hatalmazták fel arra, hogy pályázati terve alapján elkészítse az emlékművet. A képzőművész a nemrégiben politikai vitát kavart, szivárványszínű Szabadság-szobor parafrázisa nyomán vált ismertté, melynek művészeti koncepciója eleve a politikai provokáció volt, így amikor a szobrot a felháborodott „befogadók” ledöntötték, tulajdonképpen a mű téloszát teljesítették be. A műben megjelenített szimbolikus (együttal provokatív) tartalmak jelentették a művész részéről a reflektáltságot. A Heller-szoborban azonban nem fedezhetünk fel ilyesmit, pusztán egy technikai ötlet működteti. Szalay egy 3D technikával megszerkesztett tárgyat hozott létre: Heller Ágnes fotói alapján számítógépes programmal egy háromszögekből felépített, kubista formát generált – nem mintázófaival, hanem egérrel dolgozott. Kérdés, hogy pusztán az eszközhasználat okán kortárs művészeti produktumnak tekinthetjük-e az alkotást. Nos, az organikus forma geometrikus elemekre való szétbontása ma már aligha progresszív, inkább közhelyes megoldás. A gépies, precíz megszerkesztettség pedig csak felerősíti az ürességérzetet, ami már az első rápillantásban is szemünkbe ötlött. Ráadásul a méretezés és a felállítás során hibát vétett az alkotó. Nem követte azt a szobrászati tapasztalaton alapuló hagyományt, mely szerint egy portrébüszjtnek a valóságos mérethez képest nagyobbnak kell lennie, hogy visszaadhassa az életnagyság érzetét. A Heller-szobor nevétségesen kicsi, ráadásul a keskeny és alacsony posztamentstre installált – nyak és mellkas nél-

küli – emberfej egyenesen horrorisztikus hatást kelt, a lefejezés művészeti képzeletét idézve meg, s ettől a gnóm forma morbidá válik. Az összhatás roppant kínos.

A művész egy helyen azt is megfogalmazta, hogy jó lett volna Heller Ágneset még életében beszkennelelni, mert akkor most számtalan számítógépes megformálási lehetőség állna rendelkezésre. De vajon tényleg a valóság leghűségesebb másolatára van szükség egy művészeti képmás megalkotásához?

Emmanuel Lévinas írja, hogy a műalkotásban a tárgyat vagy személyt helyettesítő képmás sohasem a valóságot ismételi meg: hasonlít rá, de nem ugyanazt fejezi ki, hanem éppen-séggel azt a lényegi másságot, amit mind a gyakorlati, mind a tudományos-rationális megismerés elfed előlünk. A kettősség felmutatása különösen igaz a portré vonatkozásában. Jean-Luc Nancy festészeti alkotásokon gondolkodva kiemeli, hogy a portré az egyetlen olyan műfaj, amelynek gyakorlati célszerűsége is van: a valóságos személyt hűen kell megidéznie. Ugyanakkor ő is felteszi a kérdést: mit jelent a hasonlóság? Mivel a portré célja megőrizni egy személy képét vagy térbeli lenyomatát akkor, amikor már nincs jelen, elsődleges feladata a távollévő jelenlétének a megteremtése. Ez „nem csupán a vonások reprodukálása, hanem a jelenlét mint távollévő jelenléte tétele is: megszólítani a jelenlétet (...), s megmutatni azt a visszavonást, amelyhez ragaszkodik”. A felidézés „visszahívást” jelent: valakire való emlékeztetést a távollétben. Ez nem az arcvonások minél precízebb visszaadását jelenti – arra a halotti maszkok szolgálnak. Nem a fotó vagy a szkennelt forma általi mozdulatlanyságot kell megismételni – az a halottat teszi jelenlévővé. Hanem az élő személyt, aki halála révén mindazonáltal távollévővé lett. Ezt a tettet csak az igazi, reflexív művészet képes véghezvinni.

A Szalay által alkotott portrébüszjt nem tudja felidézni a vitában elevenné váló, a másik embert végtelenül tisztelő, az európai kultúrát mélységeiben ismerő gondolkodót. Heller Ágnes nincs ott a felállított szoborban – de szerencsére a könyvesboltok és a könyvtárak polcain megtalálhatjuk őt.